

DOI:10.26104/NNTIK.2023.82.29.038

Аскарова А.К., Мурзалиева Э.И., Абдырахманова Г.Б.

ЖООПКЕРЧИЛИКТИ КАМСЫЗДАНДЫРУУНУН
ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК ТАЖРЫЙБАСЫ

Аскарова А.К., Мурзалиева Э.И., Абдырахманова Г.Б.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СТРАХОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

A. Askarova, E. Murzalieva, G. Abdyrakhmanova

FOREIGN EXPERIENCE IN LIABILITY INSURANCE

УДК: 368.86

Жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруу өнүккөн өлкөлөрдө камсыздандыруунун кеңири таралган түрлөрүнүн бири болуп саналат. Алардын көбүндө жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруу милдети мыйзам тарабынан каралган. Бул мыйзамдын жалпы мааниси: кооптуу объекттерди (транспорт каражаттарын) пайдаланган, же эксплуатациялаган ар бир адам мындай пайдалануунун натыйжасында үчүнчү жактардын мүлкүнө, же ден соолугуна жана өмүрүнө келтирилген зыян үчүн жоопкерчилик тартат. Мыйзамда каралган жоопкерчилик атайын жасалбаган укук бузуу же келишимдик милдеттенмелерди бузуу менен да байланыштуу болушу мүмкүн. Жарандык жоопкерчилик, же үчүнчү жактардын жоопкерчилигин камсыздандыруу камсыздандыруунун эң көп түрү болуп саналат. Макалада жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруу маселелери каралган: жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруунун маңызы, жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруунун түрлөрү, чет мамлекеттерде жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруунун өзгөчөлүктөрү.

Негизги сөздөр: камсыздандыруу, камсыздандыруучу, полис ээси, камсыздандыруу полиси, камсыздандыруу төлөмдөрү.

Страхование ответственности – один из наиболее распространенных видов страхования в развитых странах. В большинстве из них обязанность страхования гражданской ответственности предусмотрена законодательством. Общий смысл этого закона: каждое лицо, использующее или эксплуатирующее опасные объекты (транспортные средства), несет ответственность за ущерб, причиненный имуществу, здоровью и жизни третьих лиц в результате такого использования. Ответственность, предусмотренная законом, также может быть связана с непреднамеренным правонарушением или нарушением договорных обязательств. Страхование гражданской ответственности, или страхование ответственности третьих лиц, является наиболее распространенным видом страхования. В данной статье рассмотрены вопросы страхования гражданской ответственности, такие как сущность страхования гражданской ответственности, подвиды страхования гражданской ответственности, особенности страхования гражданской ответственности в зарубежных странах.

Ключевые слова: страхование, страховщик, страхователь, страховой полис, страховые выплаты.

Liability insurance is one of the most common types of insurance in developed countries. In most of them, the obligation to ensure civil liability is provided for by law. The general meaning of this law: every person who uses or operates dangerous objects (vehicles) is liable for damage caused to property, health and life of third parties because of such use. Liability provided for by law may also be associated with an unintentional offense or violation of contractual obligations. Civil liability insurance, or third party liability

insurance, is the most common type of insurance. This article discusses the issues of civil liability insurance: the essence of civil liability insurance, subspecies of civil liability insurance, features of civil liability insurance in foreign countries.

Key words: insurance, insurer, policyholder, insurance policy, insurance payments.

Камсыздандыруу көпчүлүк ишкердик иш-аракеттердин зарыл элементи болуп саналат. Кыймылсыз мүлк өзүнүн жогорку экономикалык баалуулугу менен камсыздандыруунун кеңири таралган объектилеринин бири болуп саналат. Кыймылсыз мүлк ар кандай экономикалык иштин негизи болуп саналат жана адамдын жашоосунда маанилүү ролду ойнойт.

Кыймылсыз мүлккө болгон укуктарды жоготуу тобокелдиктерин камсыздандыруунун эл аралык тажрыйбаны талдоону үч негизги топко бөлүүгө болорун көрсөтөт:

- каттоочулардын жоопкерчилигин мамлекеттик камсыздандыруу жана кыймылсыз мүлк рыногундагы операциялардан келип чыккан рыноктук тобокелдиктерди жеке камсыздандыруу континенталдык Европанын көпчүлүк өлкөлөрү үчүн мүнөздүү, алардын жерге укуктар жөнүндөгү мыйзамдары жер реестрине негизделет. Мындай каттоо китеби кыймылсыз мүлккө укуктар. Китепке киргизилген жазуу ага ондоолор киргизилмейинче анык деп эсептелет. Укуктардын кагылышуусу болгон учурда китепте мурда жазылган укукка артыкчылык берилет;

- каттоочулардын жоопкерчилигин жана укуктарды каттоодон келип чыккан рыноктук тобокелдиктердин бир бөлүгүн мамлекеттик камсыздандыруу Торренс системасынын (милдеттүү түрдө каттоону караган кыймылсыз мүлккө укуктарды каттоо системасы) жоболорунун негизинде иштеген өлкөлөр үчүн мүнөздүү. Катталбаган укуктар үчүнчү жактар үчүн юридикалык күчкө ээ эмес. Бирок, алар үчүнчү жактардын укуктарын бузбаган шартта бүтүмдүн тараптары үчүн жарактуу болушу мүмкүн);

- каттоочулардын жоопкерчилигин жана бүтүмдөрдү каттоодо пайда болгон рыноктук тобокелдиктерди жеке камсыздандыруу - АКШнын көпчүлүк Штаттарына мүнөздүү. Батыш өлкөлөрүндө камсыздандыруунун бул түрү жеке адамдардын өмүрүн камсыздандыруу катары каралат жана төмөнкү түрлөрдү камтыйт:

- үй-бүлө башчысынын полисинде үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрү үчүнчү жактарга зыян келтирген учурда алардын жоопкерчилигин камсыздандыrsa, үй-бүлө башчысынын жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу;

- жаныбарлардын ээлеринин жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу;

- турак жай ээлеринин жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу;

- сууну булгагандыгы үчүн жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруу;

- курулуш учурунда кардардын жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу;

- жеке кеменин ээсинин жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу;

- мергенчинин жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу ж.б.

Юридикалык жактарды камсыздандырууда мунун баары, эреже катары, ишканалардын камсыздандыруу полиси боюнча камтылат. Камсыздандыруунун бул түрү Батышта абдан кеңири таралган жана бул саясаттын алкагында ишкананын тобокелдиктери, анын бардык укуктук мамилелери жана аракеттери менен камсыздандырылган. Ишкананын өндүрүштүк тобокелдиктери такыр башкача, ошондуктан бул жерде бирдиктүү тарифтер жок.

Үчүнчү жактарга (милдеттүү же ыктыярдуу) зыян келтиргендиги үчүн өз жоопкерчилигибизди камсыздандырууга биз көнгөн эмеспиз. Камсыздандыруу маданиятындагы бул ажырым барган сайын биздин финансылык абалыбызга күтүүсүз жоготууларды алып келет да.

Көпчүлүк чет өлкөлөрдө кыймылсыз мүлк рыногунун катышуучусуна компенсация (зыянын ордун толтуруу) жүгү так айтылган учурларда мамлекетке жүктөлөт, ал эми төлөмдөр бюджеттин эсебинен же атайын фонддун каражаттарынын эсебинен жүргүзүлөт, ал эми фонддун каражаттары жетишсиз болсо бюджеттин субсидиялык жоопкерчилиги келип чыгат. Субсидиялык жоопкерчилик кыймылсыз мүлк рыногунун катышуучусуна каттоочулардын күнөөсү боюнча зыян келтирилген учурларда колдонулат.

Көптөгөн өлкөлөрдө мамлекет кыймылсыз мүлккө болгон укугун жоготкон жакка, эгерде сатып алуучуга же кыймылсыз мүлктүн мурдагы менчик ээсине келтирилген зыянын келип чыгышына күнөөлүү жана анын пайдасына төлөп берүүгө милдеттүү болгон адам «зыянын ордун толтурууга» карата берилген сумманы белгиленген убакыттын ичинде төлөбөсө же мүлктөгү укуктарды жана кызыкчылыктарды чечим анын пайдасына чыгарылган жакка өткөрүп бербесе, зыянын ордун толтурат.

Кыймылсыз мүлккө укуктарды каттоо системасы жер реестрине негизделген бир катар өлкөлөрдө

каттоочулардын каталары үчүн алар жайгашкан тиешелүү аймактык органдардын бюджеттери жоопкерчилик тартат, ал эми алар жок болгон учурда. Каражаттар, субсидиялык жоопкерчилик жогору турган бюджеттерден келип чыгат. Кыймылсыз мүлктүн мурдагы ээлерине келтирилген зыянын ордун толтуруу система Германия жана Австрия үчүн мүнөздүү.

Кыймылсыз мүлк рыногундагы башка катышуучуларынын (өнөктөштөрдүн алдамчылык жана адилетсиз жүрүм-туруму) күнөөсү боюнча кыймылсыз мүлктү сатып алуучуда зыян мүмкүн болгон болсо, Австрияда жана Германияда мамлекет кыймылсыз мүлк рыногунун катышуучуларында ушул негиздер боюнча келип чыккан зыянын ордун толтуруу боюнча чыгымдарды өзүнө албайт. Мындай зыянын келип чыгуу коркунучу коммерциялык тобокелдик болуп саналат, анын пайда болуу ыктымалдыгы аз жана рыноктук мамилелердин субъекттери тарабынан өз алдынча, мисалы, «менчик укугун» жеке камсыздандыруу институту аркылуу азайтылышы мүмкүн.

Швецияда кабыл алынган зыянын ордун толтуруу системасы жогоруда айтылгандардан айырмаланган. Швециянын мыйзамдарында бул максаттар үчүн адистештирилген кепилдик фондун түзүү каралган эмес. Кыймылсыз мүлк рыногунун катышуучусуна келтирилген зыянын ордун толтуруу мындай төлөмдөрдү жүргүзүүнүн негиздерине карабастан, жалпы бюджеттин кирешелеринин эсебинен жүзөгө ашырылат. Соттун чечими боюнча төлөм ак ниеттүү сатып алуучуга да (бул учурда мүлк андан конфискацияланат) да, мүлктүн мурдагы ээсине да (эгерде мүлк ак ниеттүү сатып алуучуда калса) жүргүзүлүшү мүмкүн.

АКШнын бир катар штаттарында (Массачусетс, Миннесота ж.б.) катталган укуктардын кепилдиктерин камсыз кылуунун эки системасы – катталган укуктардын финансылык кепилдиктери системасы жана жеке камсыздандыруу системасы бар. Бирок, жеке менчик камсыздандыруу менчик укугунда кемчиликтерди табуудан келип чыккан чыгымдардын ордун толтурууга кепилдик берет. Жеке менчик укугун камсыздандырууда, сатып алуучу камсыздандыруу сыйлыгын төлөө менен, эгерде укук жараксыз деп табылса, камсыздандыруу компаниясы ага толук компенсация төлөп бере турган кепилдикти сатып алат. Камсыздандыруу сыйлыгынын өлчөмү салыштырмалуу аз жана мүмкүн болгон камсыздандыруу компенсациясынын суммасынын 0,3%дан 1%га чейин өзгөрөт.

Батыштын жогорку өнүккөн Европа өлкөлөрүндө жарандык жоопкерчиликти камсыздандыруу бир кылымдан ашык убакыттан бери бар. Ал эми мындай полис болбосо, эч ким көчөгө чыкпайт, рулга отура албайт.

Же, мисалы, титулдук камсыздандыруу келишими жок эч кандай банктык операция жүргүзүлбөйт.

Белоруссияда бүтүндөй бардык калк камсыздандырылбаган, коомдо ага болгон кызыгуу жетиштүү деңгээлде өсө элек. Эксперттердин пикири боюнча, эл аралык деңгээлдеги натыйжаларга жетүү үчүн камсыздандыруунун түрлөрү ар түрдүү, суроо-талапка ээ жана жеткиликтүү болушу керек [7].

Бир катар Европа өлкөлөрүндө башка өлкөлөрдөн келген туристтер жалпы жоопкерчиликти камсыздандырууга милдеттүү.

Жалпы жоопкерчиликти камсыздандыруу талабы барган өлкөлөрдүн мыйзамдарынын иштешине байланыштуу. Көпчүлүк Европа өлкөлөрүндө жана Шенген тобуна кирген өлкөлөрдө сөзсүз түрдө жалпы жарандык жоопкерчилик жөнүндө мыйзамдар бар.

Жоопкерчиликти камсыздандыруунун дүйнөдөгү эң кеңири таралган түрү транспорт каражаттарынын ээлеринин жарандык жоопкерчилигин камсыздандыруу болуп саналат, ал көпчүлүк өлкөлөрдө милдеттүү болуп саналат жана тиешелүү мыйзамдарда каралган, камсыздандыруунун негизги принциптерин жана шарттарын, жоопкерчиликтиң чеги ж.б. [5].

Ишканалардын жарандык-укуктук жоопкерчилигин камсыздандырууда жоопкерчилик ар бир өлкөнүн мыйзамдарында белгиленген ишканалардын ээлери жана алардын кызматкерлери тарабынан үчүнчү жактарга келтирилген зыянын ордун толтуруу боюнча милдеттенме катары түшүнүлөт. Камсыздандыруунун бул түрү боюнча камсыздандырылган адам өз ишканасы үчүн жооптуу адам катары ишкананын ээси болуп саналат.

Ошентип, субъект болуп камсыздандырылуучунун ишканадагы ролунан келип чыккан жарандык жоопкерчиликтиң алып жүрүүчүсү катары инсандыгы (статусу) саналат. Бир катар өлкөлөрдө бул камсыздандыруу иш-аракеттин айрым түрлөрү менен алектенген ишканалар үчүн милдеттүү түрдө жүргүзүлөт. Мисалы, Германияда авиация ишканаларынын, атомдук электр станцияларынын, фармацевтикалык өнөр жай ишканаларынын жарандык жоопкерчилиги милдеттүү түрдө камсыздандырылган.

Чет өлкөлөрдө келтирилген зыянын, анын ичинде моралдык зыянын ордун акчалай төлөп берүүнү талап кылуу менен дарыгерлерге каршы жарандык доо коюу практикасы кеңири колдонулуп келет [6].

Чет өлкөлөрдө ден соолугуна байланыштуу компенсация доо арызы менен сотко кайрылган бейтаптардын саны тынымсыз өсүүдө. Төлөмдөр олуттуу, көбүнчө 1 миллион доллардан ашат.

Практик дарыгерге мынчалык чоң сумманы төлөө маселеси кыйынчылыктарды жаратат, ошондуктан бул жерде мүмкүн болгон кесиптик каталардан жоопкерчиликти камсыздандырууну пайдаланса болот. Дарыгердин камсыздандыруу полиси бар болсо, камсыздандыруу компаниясы ага коюлган доомат-

тарды төлөп берүүнү жана дарыгердин кызыкчылыктарын сот аркылуу коргоону өзүнө алат. Ошол эле учурда, камсыздандыруу компаниясы бир даттануу боюнча төлөмдөрдүн суммасына, мисалы, 10 же 100 миң долларга чейин, же камсыздандыруу полисинин колдонуу мөөнөтү үчүн төлөмдөрдүн жалпы суммасына чектөөнү белгилейт [6].

Экономикалык жактан өнүккөн өлкөлөрдүн көбүндө курулуш-монтаждоо тобокелдиктерин камсыздандыруу келишимдик соода (тендерлерге) катышуунун жана курулуш келишимдерин түзүүнүн милдеттүү шарты болуп саналат. Подрядчы кардар тарабынан кабыл алынуучу бардык зарыл болгон камсыздандыруу полистерин алганга чейин келишим боюнча ишти баштоого укугу жок. Эреже катары, төмөнкү кооптуу аймактарды камтыган камсыздандырууну камсыз кылуу зарыл:

- объектке келтирилген зыян;
- иштин жүрүшүндө кандайдыр бир үчүнчү жактарга келтирилген зыян;
- подрядчынын бардык жабдуулары (курулуш машиналары, механизмдери ж.б.);
- жумушчулардын кырсыктары.

Подрядчы алган камсыздандыруу полистери ал үчүн жана буюртмачы үчүн биргелешип чыгарылууга жана ошону менен кардардын тобокелдиги катары аныкталган тобокелдиктин түрлөрүнө тиешелүү учурларды кошпогондо, акыркысын ар кандай дооматтардан коргоого тийиш. Мындай камсыздандыруу полистери (же башкы камсыздандыруу келишими) иш башталган учурдан тартып объектти кабыл алуу актысы берилгенге чейин күчүндө болот. Бул келишим түзүү үчүн милдеттүү шарт болуп саналат. Кардардын башка тобокелдиктери бар, алар адатта объекттин баасында эске алынат (тендерге сунуштарда - сунушта же келишим боюнча келишимдин баасын аныктоодо). Консультанттардын Эл аралык федерациясы (FIDIC) Дүйнөлүк банк, Еврокомиссия, көп тараптуу техникалык жана финансылык жардам агенттиктери жана ири эл аралык корпорациялар тарабынан колдонулуучу келишим эрежелерин иштеп чыккан. FIDIC подрядчынын тобокелдиктерин төмөнкүдөй классификациялайт:

- аба ырайы;
- жумуштарды өндүрүү үчүн материалдык жана эмгек ресурстарынын жетишсиздиги;
- жабдуулардын жана транспорттун, ошондой эле аны иштетүү системаларынын ишенимсиздиги;
- жетекчилик менен персоналдын карама-каршылыгы;
- жер кыртышынын начар шарттары;
- авариялар жана туура эмес эсептөөлөр;
- инфляция.

Мындан тышкары, кардардын жүрүм-турумуна байланыштуу тобокелдиктер классификацияланат, мисалы:

- ишти көлөмүн (келишимге, сметага каршы) кеч өзгөртүү же күтүлбөгөн ишти таануудан баш тартуу;
- ишти башкарууга кийлигишүү;
- келишимде белгиленген мөөнөттөргө салыштырмалуу төлөмдөрдү кечиктирүүгө;
- келишимди башка бузуулар (курулуш аянтын өз убагында бошотуу, жашоочуларды көчүрүү ж.б.).

Подрядчы өзүнүн консультанттарынын жардамы менен, анын пикири боюнча, ушул келишимге мүнөздүү болгон тобокелдиктин бардык түрлөрүнүн даражасына баа берүүгө, ага акчалай бааны берүүгө жана ошого жараша баада эске алууга милдеттүү. Ошентип, келишим баасы (тендердик баа) = нарк баасы + (пайда + тобокелдик). Көптөгөн курулуш компаниялары тендерлерге катышпастан да, жагымсыз жагдайлар келип чыкканда өз кызыкчылыктарын коргоо үчүн жогорудагы тобокелдиктердин бардыгын, же алардын айрымдарын камсыздандырышат. Мисалы, 1994-жылы Манчестерде (Улуу Британия) июль айы бою нөшөрлөгөн жамгыр жааганынан, коттедждерди кура албаган, бирок «Бард эл и» компаниясы жумуштун токтоп калышынан жана курулуп жаткан имараттардын бузулушунан эч кандай зыян тарткан эмес, себеби аба ырайынын жагымсыз шарттарынан жана алардын кесепеттеринен камсыздандырылган.

Ошентип, камсыздандыруу зыяндын ордун толтурууда башкы ролду ойнойт жана ага болгон муктаждык экономиканын өнүгүшү жана коомдук мамилелердин цивилизациясы менен бирге өсөт [4].

Камсыздандыруунун түрлөрүн массалык түрдө

өнүктүрүү үчүн белгилүү шарттар зарыл: туруктуу экономика; калктын кирешелеринин өсүшү; финансылык институттарга ишеним; салык жеңилдиктери жана башкалар [4]. Жогоруда айтылгандарга байланыштуу камсыздандыруунун бул түрлөрүн ишке ашырууда мамилелерди жөнгө салуучу мыйзамдарды өркүндөтүү зарыл болот [4].

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасында камсыздандырууну уюштуруу жөнүндө. - 1998-жылдын 23-июлундагы №96. // КР Нормативдик акты. - 1998. - №17. - Б. 22-31.
2. Жарандык жоопкерчиликти милдеттүү камсыздандыруунун камсыздандыруу тарифтерин жана камсыздандыруу суммаларынын өлчөмүн (жоопкерчиликтин чеги) бекитүү жөнүндө: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. - 5-июнь, 2009-ж., № 354 // КР Нормативдик акты. - 2009. - №26. - Б. 52-56.
3. Ташуучунун жүргүнчүлөрдүн алдындагы жарандык жоопкерчилигин милдеттүү камсыздандыруу жөнүндө: Кыргыз Республикасынын Мыйзамы. Республика, 4-авг. 2008, №189. / Нормативдик акты. - 2008. - № 33. - Б. 19-26.
4. Аскарлова А.К. Кыргыз Республикасынын камсыздандыруу рыногун өнүктүрүү // Жаңы көрүнүш. Эл аралык илимий бюллетень: илимий эмгектердин жыйнагы. 10-чыгарылыш. - Новосибирск: КРНС басмасы, 2015.- Б. 218-227.
5. Мэнсон Т. Камсыздандыруу компанияларында инвестициялык башкаруунун практикалык аспектиси // Камсыздандыруу сереп. - 2012. - №7.
6. Сплетуков Ю.А. Камсыздандыруу [Текст] / Ю.А. Сплетуков Ю.А., Е.Ф. Дюжиков. - М.: ИНФРА-М, 2010. - 312 б.
7. Шербекова А.А. Камсыздандыруунун негиздери [Текст]: окуу куралы. / А. Шербекова, В. Бубнов, Е. Мурзалиева. - Бишкек: Б.И., 2009. - 236 б.
8. Сарыбаев А.А., Мурзалиева Э. Пути развития имущественного страхования Кыргызской Республики. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2009. №. 7. С. 133-136.